
PSYCHOLOGY

Програма розвитку наративної компетентності особистості

К. В. Гуцол

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: kvgutsol@gmail.com

Paper received 13.10.19; Accepted for publication 26.10.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-208VII85-13>

Анотація. У статті висвітлені можливості психологічного супроводу розвитку наративної компетентності, зокрема наведено програму тренінгу наративної компетентності особистості в контексті розвитку її здатності до самопроектування. Мета запропонованого тренінгу полягає в засвоєнні учасниками тренінгової групи системи понять і уявлень щодо наративної компетентності як складової комунікативної компетентності особистості, набутті наративних умінь та навичок, досвіду пошуку ефективних шляхів розв'язання певних власних особистих проблем у діалозі, опануванні дискурсивних технологій самопроектування.

Ключові слова: самопроектування, наративна компетентність, рівні сформованості наративної компетентності, критерії сформованості наративної компетентності, тренінг наративної компетентності.

Вступ. Лінгвістичний поворот, що відбувся всередині ХХ ст., призвів до переосмислення таких концептів, як «мова», «текст», «дискурс», «наратив» та розширення сфери їхнього застосування. У межах психолого-герменевтичного підходу, що становить методологію нашого дослідження, саме ці концепти розглядаються як універсальні носії, виразники і транслятори процесу розвитку особистості, її самопроектування, конструювання особистісного досвіду. У цих парадигмальних координатах особистість розглядається в контексті її здатності до самоосмислення та осмислення навколишнього світу через засвоєння ключових культурних дискурсів, інтерпретації та трансформації власного життєвого досвіду шляхом наративізації.

Отже, однією з детермінант, що уможлиблює продуктивність процесу самопроектування, є наративна компетентність особистості, яка передбачає сформованість у суб'єкта здатності конструювати власні наративи з урахуванням іншої соціальності адресата та виявляти і інтерпретувати наративні висловлення адресанта.

Короткий огляд публікацій з теми. Концептуальні основи дослідження наративної компетентності становлять положення наративної психології (Дж. Бауер [4], Дж. Бедлей [3], Й. Брокмейер [5], Т. Габермас [6], Ф.Л. Геммак [7], Д.П. МакАдамс [4], К.С. МакЛін [8], Дж.Л. Пелс [9], Т.Р. Сарбін [10]). Під наративною компетентністю особистості ми розуміємо сформованість у неї здатності виокремлювати та інтерпретувати наративні висловлення Іншого, тобто, виявляти наративи в соціокультурних текстах (за текстом бачити наратив) та вибудовувати на цій основі власні наративні конструкти. Проблема визначення можливостей психологічного супроводу розвитку наративної компетентності на сьогодні залишається малоопрацьованою в психологічній науці.

Мета та методи дослідження – розробити програму тренінгу як системи комплексних розвивальних впливів полягає в підвищенні рівня сформованості наративної компетентності особистості в цілому: засвоєнні учасниками тренінгової групи системи по-

нять і уявлень щодо наративної компетентності як складової комунікативної компетентності особистості, набутті наративних умінь та навичок, досвіду пошуку ефективних шляхів розв'язання певних власних особистих проблем в діалозі, опануванні дискурсивних технологій самопроектування.

Результати та їх обговорення. Програму тренінгу розроблено відповідно до запропонованої нами моделі наративної компетентності, що передбачає три рівні її сформованості в особистості: перед смисловий, смисловий та метасмисловий.

До критеріальних ознак сформованості наративної компетентності особистості на передсмисловому (значеннєвому) рівні віднесено такі вміння: виділяти окремі текстові елементи, складові частини тексту наративу, виокремлювати певні ситуації, що експлікуються в текстових висловленнях, вміння стисло переказувати зміст тексту наративу, складати розгорнутий його план, ставити запитання за змістом тексту.

Серед критеріальних ознак сформованості наративної компетентності особистості на смисловому рівні виокремлено такі вміння: визначати в тексті наративу його тему (предмет, сутність), формулювати основну думку (ідею), виділяти проблему, до розв'язання якої прагне автор, прогнозувати власні припущення щодо подальшого розвитку змісту тексту наративу, ставити питання до автора (питання-здивування, питання-роздуми, питання-заперечення тощо).

До критеріальних ознак сформованості наративної компетентності особистості на метасмисловому рівні віднесено такі вміння індивіда: припускати, що саме спонукало автора до створення певного наративу, та вміння йому відповідати, виходячи з цього припущення, рефлексувати підстави власних інтерпретаційних процесів, прогнозувати ефект (наслідки) від знайомства з певним наративом, аналізувати труднощі, що виникають при розумінні тексту.

Визначені рівні розвитку наративної компетентності співвідносяться зі значеннєвим та смисловим рівнями розуміння тексту (за Н.В. Чепелевою [1]) та основними вимірами дискурсивного самопроектування особистості: «плагіатором», «читачем» та «авто-

ром» (за Н.В. Чепелевою та С.Ю. Рудницькою [2]). У контексті розвитку здатності до самопроекування, особистість поступово ускладнює способи текстової об'єктивної власного досвіду: від створення висловлювань, у яких закарбовується ситуативна подія, на рівні «плагіатора», до умінь породжувати твір власного життя, вибудовувати його лейтмотив, який проходить крізь її подієвий ряд як головний автонаратив, що втілює концепцію життєздійснення особистості на рівні «автора» [2].

1. Так, у «плагіатора» наративна компетентність особистості сформована на передсмысловому рівні, адже людина не намагається визначити смислову структуру тексту автонаративу, а обмежується сприйманням лише зовнішньої, поверхневої структури наративного повідомлення. Отже, тексти, які сприймаються та породжуються завдяки значеннєвому типу розуміння, на думку Н.В. Чепелевої, є текстами-графаретами. Сприймаючи чи створюючи власні наративи, людина запозичує чужі смисли, «чуже мовлення», вибірково втілюючи їх у власні висловлення, що відбивають окремі ситуації її життя; «по-своєму» вибирає й компоує ситуативні елементи, об'єктивуючи їх у текстових висловленнях, копіює вже відомі «готові» фабули та сюжети [2].

2. На рівні «читача» особистість уже здатна продуктивно наративізувати життєвий досвід. У контексті психолого-герменевтичного підходу наративізація розглядається як технологія, що забезпечує перетворення зовнішніх подій людини на її особистісний досвід. На думку Н.В. Чепелевої, наративні структури постають інтерпретаційними рамками, котрі людина накладає на реальність, осмислюючи її [1]. Отже, на рівні «читача» тип розуміння текстової інформації можна схарактеризувати як смисловий. Основним способом розуміння постає інтерпретація як відкриття в повідомленні смислу, відсутнього у вихідному тексті [2].

3. Н.В. Чепелева та С.Ю. Рудницька зазначають, що для переходу на факультативний рівень «автора» особистість має опанувати технологією *смислового діалогу*, у процесі якого відбувається створення автонаративів. На рівні «автора», завдяки певній ціннісно-смислової «логіці» інтеграції автонаративів у єдине смислове ціле, народжується життєвий *твір* особистості, осовом якого, а також засобом навігації особистості в межах якого виступає *лейтмотив* [2].

Запропонований тренінг наративної компетентності особистості містить два окремих модуля завдань для індивідів, що мають передсмысловий та смисловий рівні її сформованості. Програмою передбачається як проходження одного з модулів для індивідів з відповідним рівнем наративної компетентності, так і двох модулів послідовно. Структурно програма кожного з них складається з вступної, основної та заключної (підсумкової) частин. Для модулів визначено цілі, завдання та основні методи, спрямовані на їхнє розв'язання, часовий регламент занять. Організаційно процедура проведення тренінгу передбачає в цілому 20 занять загальною тривалістю 60 годин, по 30 годин на кожний модуль. Заняття проводяться щотижнево,

тривалість кожного заняття 3 години. Необхідне обладнання для проведення тренінгових занять: простора кімната зі столом, стільцями, аркуші паперу, різнокольорові олівці, ластик, кулькові ручки.

На першому занятті – у вступній частині – ведучий формулює мету і завдання тренінгу, сприяє визначенню учасниками групи власних цілей та очікувань щодо результатів проходження тренінгових занять. Ведучий повідомляє учасникам основні принципи проведення тренінгу та разом приймають основні правила роботи групи.

Основна частина кожного модулю містить 8 занять, кожне з яких складається з 5 частин.

1. Процедура привітання, мета якого встановити якісний контакт між учасниками тренінгової групи, сприяти створенню атмосфери групової довіри та взаємоприйняття.

2. Розминка, мета якої:

– актуалізувати мотиваційну складову учасників групи, налаштувати їх на ефективну групову взаємодію, продуктивну регуляцію їхнього емоційного стану;

– актуалізувати зміст та результати виконання завдань попередніх занять.

Конкретні вправи для розминки підбираються ведучим тренінгу з урахуванням актуальної ситуації в групі та певних завдань, розв'язання яких передбачається на занятті.

3. Основна частина кожного заняття становить комплекс завдань, вправ, ігор та інших спеціальних прийомів, спрямованих на розвиток здатності особистості управляти власною наративною активністю, розвиток здатностей, що становлять складові її наративної компетентності, організацію продуктивної діалогічної взаємодії в тренінговій групі.

Так, основна частина занять передбачала розв'язання таких завдань:

– проблематизація змісту поточного заняття;

– «ревізія» актуальних ресурсів учасників групи щодо виконання завдань поточного заняття;

– виконання завдань поточного заняття, опанування особистістю здатностями, необхідними для подальшого розвитку наративної компетентності.

4. Feedback (зворотний зв'язок), що передбачає особистісний відгук, рефлексію, обмін думками, почуттями, переживаннями, як реакція відповіді учасника групи на певні ситуації та події, які відбувалися впродовж поточного заняття та тренінгу в цілому.

5. Процедура прощання сприяє завершенню заняття і зміцненню почуття єдності в групі.

Загальні характеристики завдань першого і другого модулів тренінгу наведено відповідно в таблицях 1 і 2.

Заключна частина (останнє заняття) кожного модуля тренінгу спрямована на підведення підсумків роботи учасників тренінгової групи: інтеграцію отриманого ними досвіду, осмислення набутих результатів, рефлексію щодо реалізації їхніх очікувань, постановку завдань на майбутнє тощо.

Таблиця 1. Загальна характеристика завдань тренінгу наративної компетентності для індивідів з передисловим рівнем її сформованості

№ заняття	Змістовна спрямованість завдань	Дискурсивні технології самопроекування особистості (за Н.В.Чепелевою, С.Ю.Рудницькою)	Складові наративної компетентності, що формуються
2	Завдання на ситуативну вербалізацію досвіду: на розвиток умінь виділяти окремі елементи текстового повідомлення, виокремлювати певні ситуації, що експлікуються у висловлюваннях, стисло переказувати зміст наративу, складати його розгорнутий план та ставити запитання за його змістом	Створення висловлювань	Уміння ситуативно організувати власний досвід
3,4	Завдання на тематичну організацію наративів на прикладі оповідальних текстів художньої літератури та конкретних ситуацій з життя учасників групи: на розвиток умінь визначати в тексті наративу його предмет (сутність), формулювати основну думку (ідею)	Створення «Я-висловлювань», наративізація	Уміння тематично організувати власний досвід
5, 6	Завдання на аналіз конкретних подій, представлених у наративах, виділення проблеми, до розв'язання якої прагне автор; прогнозувати власні припущення щодо подальшого розвитку змісту тексту наративу	Конструювання актуальних, ретроспективних і проспективних автонаративів	Уміння встановлювати причинно-наслідкові та просторово-часові зв'язки між складовими власного наративу та наративу іншого
7, 8, 9	Завдання на організацію продуктивної діалогічної комунікації учасників групи в контексті розвитку вміннь ставити питання до автора (питання-здивування, питання-роздуми, питання-заперечення тощо).	Конструювання та реконструювання автонаративів	Уміння організувати продуктивну діалогічну комунікацію в контексті конструювання та реконструювання автонаративів

Таблиця 2. Загальна характеристика завдань тренінгу наративної компетентності для осіб із смисловим рівнем її сформованості

№ заняття	Змістовна спрямованість завдань	Дискурсивні технології самопроекування особистості (за Н.В.Чепелевою, С.Ю.Рудницькою)	Складові наративної компетентності, що формуються
2	Завдання на прогнозування наслідків від знайомства з певними наративами, аналіз труднощів, що виникають при розумінні тексту	Конструювання автонаративів	Уміння прогнозувати ефект від знайомства з певним наративом, аналізувати труднощі, що виникають при розумінні тексту
3, 4, 5	Завдання на рефлексію множинності власних інтерпретаційних процесів та їхніх підстав на прикладі творів художньої літератури та конкретних ситуацій з життя учасників групи	Конструювання корпусу автонаративів	Уміння рефлексувати власні інтерпретаційні процеси та їхні підстави, припускати, що саме спонукало автора до створення певного наративу та вміння йому відповідати, виходячи з цього припущення
6, 7	Завдання на інтеграцію автонаративів у твір, встановлення смислових зв'язків між окремими автонаративами	Конструювання життєвого твору як інтеграція автонаративів особистості	Уміння встановлювати смислові зв'язки між автонаративами
8, 9	Завдання на визначення основних принципів смислотворення власного життєвого твору: рефлексію можливостей «Я» та Іншого в діалогічних відношеннях з Іншими, що приумножуються, формування позиції співавторства з Іншим, реалізацію потенціалу життєвого твору як форми втілення особистісного та життєвого проєктів	Виокремлення лейтмотиву як основної смислової «лінії» життєвого твору особистості	Уміння вибудовувати систему особистісних смислів, що забезпечує смислову регуляцію наративної активності особистості, формування позиції авторства власного життєвого твору особистості

Висновки. Отже, запропонована програма тренінгу наративної компетентності передбачає розширення та ускладнення завдань, поступовий перехід від вправ на виділення окремих текстових елементів та певних ситуацій, що експлікуються в текстових висловленнях, постановки запитань за змістом тексту до завдань на управління особистістю власною наративною активністю: рефлексію підстав власних інтерпретаційних процесів, прогноз ефектів (наслідків) від знайом-

ства з певними наративами, аналіз труднощів, що виникають при розумінні текстів, організацію продуктивної діалогічної комунікації учасників тренінгової групи, що, на нашу думку, сприятиме підвищенню рівня сформованості наративної компетентності особистості. Перспективи подальшого опрацювання проблеми розвитку наративної компетентності особистості ми пов'язуємо саме з доведенням ефективності впливу запропонованого нами тренінгу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чепелева Н.В. Розуміння – Інтерпретація – Тлумачення. Технології розвитку інтелекту. 2017. Т. 2. Вип. 6(17). URL: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/301 (дата звернення: 12.02.2019).
2. Чепелева Н.В., Рудницька С.Ю. Психологічна характеристика особистості, здатної до самопроєктування. Педагогіка і психологія. 2018. № 1. С. 71–77.
3. Baddeley, J., & Singer, J.A. (2007). Charting the life story's path: Narrative identity across the life span. In J. Clandinin (Ed.), *Handbook of narrative research methods* (pp. 177–202). Thousand Oaks, CA: Sage.
4. Bauer, J.J., & McAdams, D.P. (2004). Personal growth in adults' stories of life transitions. *Journal of Personality*, 72, 573–602.
5. Brockmeier J., & Carbaugh D. (Eds.). *Narrative and identity. Narrative and identity: studies in autobiography, self, and culture*. Amsterdam: John Benjamins, 2001. P. 39–58.
6. Habermas, T., & de Silveira, C. (2008). The development of global coherence in life narratives across adolescence: Temporal, causal, and thematic aspects. *Developmental Psychology*, 44, 707–721.
7. Hammack, P.L. (2008). Narrative and the cultural psychology of identity. *Personality and Social Psychology Review*, 12, 222–247.
8. McLean, K.C., Pasupathi, M., & Pals, J.L. (2007). Selves creating stories creating selves: A process model of self-development. *Personality and Social Psychology Review*, 11, 262–278.
9. Pals, J. L. (2006). Authoring a second chance in life: Emotion and transformational processing within narrative identity. *Research in Human Development*, 3, 101–120.
10. Sarbin, T. R. (1986). The narrative as a root metaphor for psychology. In T.R. Sarbin (Ed.), *Narrative psychology: The storied nature of human conduct* (pp. 3–21). New York: Praeger.

REFERENCES

1. Chepeleva, N.V. (2017). Rozuminnia – Interpretatsiia – Tlumachennia [Understanding – Interpretation – Explication]. *Tekhnologii rozvytku intelektu – Technologies of Intellect Development*, Vol 2, 6(17) [in Ukrainian].
2. Chepeleva, N.V., & Rudnicka, S.Yu. (2018). Psiholohichna harakterystyka osobystosti, zdatnoi do samoproektuvannja [Psychological characteristic of a person capable of self-design]. *Pedahohika i psihohohija – Pedagogy and psychology*, 1, 71–77 [in Ukrainian].
3. Baddeley, J., & Singer, J.A. (2007). Charting the life story's path: Narrative identity across the life span. In J. Clandinin (Ed.), *Handbook of narrative research methods* (pp. 177–202). Thousand Oaks, CA: Sage.
4. Bauer, J.J., & McAdams, D.P. (2004). Personal growth in adults' stories of life transitions. *Journal of Personality*, 72, 573–602.
5. Brockmeier J., & Carbaugh D. (Eds.). *Narrative and identity. Narrative and identity: studies in autobiography, self, and culture*. Amsterdam: John Benjamins, 2001. P. 39–58.
6. Habermas, T., & de Silveira, C. (2008). The development of global coherence in life narratives across adolescence: Temporal, causal, and thematic aspects. *Developmental Psychology*, 44, 707–721.
7. Hammack, P.L. (2008). Narrative and the cultural psychology of identity. *Personality and Social Psychology Review*, 12, 222–247.
8. McLean, K.C., Pasupathi, M., & Pals, J.L. (2007). Selves creating stories creating selves: A process model of self-development. *Personality and Social Psychology Review*, 11, 262–278.
9. Pals, J. L. (2006). Authoring a second chance in life: Emotion and transformational processing within narrative identity. *Research in Human Development*, 3, 101–120.
10. Sarbin, T. R. (1986). The narrative as a root metaphor for psychology. In T.R. Sarbin (Ed.), *Narrative psychology: The storied nature of human conduct* (pp. 3–21). New York: Praeger.

Program of development of personality's narrative competence**K. V. Hutsol**

Abstract. The article highlights the possibilities of psychological support of development of narrative competence, in particular, the program of training of personality's narrative competence in context of development of its ability to self-design. The purpose of the proposed training is to learn a system of concepts and ideas about narrative competence as a component of personality's communicative competence, to acquire narrative skills, experience of finding effective ways to solve certain personal problems in a dialogue, to master discourse techniques of self-design by training group participants.

Keywords: *self-design, narrative competence, levels of narrative competence formation, criteria of narrative competence formation, training of narrative competence.*